

Prof. dr hab. Oksana Weretiuk

Rzeszów, 15.01.2015

Zakład Literaturoznawstwa i Kulturoznawstwa

Instytut Filologii Angielskiej

Wydział Filologiczny UR

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgra Łukasza Barcińskiego

A Study of Postmodern Literature in Translation as Illustrated

Through the Selected Works of Thomas Pynchon

Studium przekładu literatury postmodernistycznej na przykładzie

wybranych utworów Thomasa Pynchona

napisanej pod kierunkiem

dr hab. prof. UR Lucyny Falkiewicz-Wille

Pierwsza intensywna, literacka aktywność Thomasa Rugglesa Pynchona Juniora, którego dorobkiem literackim zajmuje się rozprawa doktorska magistra Łukasza Barcińskiego, przypadła na lata 1960 – 1970. W latach 1960. powstały powieści *V.* oraz *The Crying of Lot 49*, w 1973 r. - najbardziej znane dzieło pisarza, *opus magnum*, *Gravity's Rainbow*, które przyniosło mu rozgłos, ustaliło w świecie anglosaskim jego znaczącą pozycję i zostało określone przez krytyków „opowieść encyklopedyczna”, „wielki epos wojenny”, „nowy Ulisses” (niestety, czekało na polski przekład blisko trzy dekady, w porównaniu, na rosyjski prawie cztery). Po dłuższej przerwie zobaczyły świat kolejne powieści: *Mason & Dixon* (1997), *Against the Day* (2006), *Inherent Vice* (2009) i nareszcie *Bleeding Edge* w 2013 r. Autor rozprawy skupił się głównie na *opus magnum*, prawie 600-stronicowej *Gravity's Rainbow*, poszukując – poniekąd – paraleli w trzech innych powieściach: *The Crying of Lot 49*, *Mason & Dixon* oraz *Inherent Vice*. Polski przekład, *Tęcza grawitacji*, (2001), w wykonaniu Roberta Sudoła i - w znacznie mniejszym stopniu - polskie wersje trzech wspomnianych wyżej powieści – stanowią przedmiot analizy omawianej pracy. Doktorant podjął się niezwykle trudnego i pionierskiego zadania, usiłując pokazać na przykładzie analizy przekładów tak złożonego i niejednoznacznego przedmiotu jak powieść postmodernistyczna, że „twórczość literacka wykazuje niezwykle różnorodność dotyczącą bardzo różniących się od siebie nurtów, konwencji i gatunków, dla których trudno odnaleźć jeden wspólny mianownik w teorii przekładu” (310), i że nurt filozoficzny postmodernizmu wpłynął również na

teorię tłumaczenia, zakładając nieskończoną liczbę interpretacji tłumaczonego utworu. Pynchon bezpośrednio związany jest z niezwykle ważnym – wręcz przełomowym – okresem w dziejach literatury powszechnej oraz w dziedzinie myśli o literaturze. Wiadomo, krytyk literacki Harold Bloom zaliczył Pynchona (obok Dona DeLillo, Philipa Rotha oraz Cormaca McCarthy'ego) do czwórki wielkich amerykańskich powieściopisarzy naszych [czytamy postmodernistycznych] czasów (autor rozprawy, moim zdaniem, zbyt śmiało nazywa go „a central figure in the postmodern convention”, s. 72; co prawda, w polskim streszczeniu jest bardziej wyważony, pisząc: „Jedną z wiodących postaci literatury postmodernistycznej”, 310). Pomimo kontrowersyjnej oceny dorobku Pynchona (jedni uważają go za „najwybitniejszego żyjącego pisarza Ameryki, inni - za (...) algorytm komputerowy, a w najlepszym razie - literackiego hochsztaplera” (Karol Jałochowski)), można stwierdzić, że jego *Gravity's Rainbow* należy do kanonu powieści postmodernistycznych. W tym miejscu od razu pragnę podkreślić trafność wyboru i oryginalność problemu badawczego podjętego w rozprawie.

Rozprawa liczy 314 stron i podzielona jest na 3 rozdziały, z których pierwszy, *Literature and translation*, stanowi ogólne wprowadzenie do teorii przekładu z perspektywy tekstów literackich i krótkie przedstawienie pojęć „literatura” i „literackość”; drugi, *Postmodern fiction and the works by Thomas Pynchon*, opisuje w skrócie filozofię postmodernistyczną i jej wybrane założenia na potrzeby niniejszej pracy oraz Thomasa Pynchona w kontekście postmodernizmu, trzeci zaś - *The analysis of translation of the works by Thomas Pynchon* - skupia się na bezpośredniej analizie polskiego przekładu *Gravity's Rainbow* i niektórych fragmentów trzech innych powieści. Biorąc pod uwagę merytoryczną zawartość pracy, taki podział wydaje się uzasadniony, choć brakuje, moim zdaniem, uściślenia, konkretyzacji w tytule trzeciego rozdziału (przykładowo: *The analysis of translation of the works by Thomas Pynchon according to the selected rhizomaticities/ main dominats etc.*), bez której następane tytuły podrozdziałów, wzięte w *less than sign* i *greater than sign* < > (komputerowa symbolika dzieł Pynchona?), mają wygląd bardzo enigmatycznych. Ponadto zbyt liczne drobiazgowości w pierwszych dwóch rozdziałach (przeważnie liczą one tylko od 1 do 3 stron) nieco utrudniają całościowe ujęcie koncepcji rozdziału.

W rozdziale pierwszym autor skupia się na problemach teoretycznych łączących przekład i literaturę. Od wieży Babel aż do współczesnych teorii przekładu śledzi cykliczność dychotomii w podejściu do przekładu (przekład dosłowny – przekład skupiony na sensie). W sposób klarowny,

zrozumiały i spójny, przy pomocy licznych schematów graficznych, przedstawia podstawy teorii, które stanowią kontekst dla wyjaśnienia zjawiska przekładu. Wskazuje na „głęboko metaforyczny charakter dyskursu przekładoznawczego”, podejmuje problem nieprzekładalności, kwestię jednostki tłumaczenia użytej w analizie oraz kodów translatorycznych i translatorycznej dominandy, opisuje i sytuuje wobec siebie różne teorie przekładu literackiego, czyli – jak to sam określa - teorie „odnoszące się do literatury pięknej” (Levý, Popovič, Hermans, Toury, Bassnett, Berman, Levefere). W tymże rozdziale dokonuje bardzo krótkiego i wybiórczego przeglądu współczesnych stanowisk badawczych na rozumienie literatury i literackości. Selekcji owych kierunków, koncepcji i stanowisk (m.in. formalizm rosyjski, psychoanaliza, strukturalizm, teoria dialogowości, intertekstualność, dyseminacja, odbiór, interpretacja) dokonuje na potrzeby swej pracy. Niestety, nie ustosunkowuje się wobec nich, nie udziela własnej odpowiedzi na niezmiernie ważne dla badania przekładu literackiego pytanie, czym jest literatura i literackość (tak właśnie zatytułowany został 1.2 „What is literature?”). Może warto byłoby nauczyć się zmagania z podobnymi problemami u J. Cullera i P. Widdowsona?

Rozdział drugi omawia skomplikowane zjawisko postmodernizmu i w jego kontekście twórczość Pynchona. Tu w sposób bezpośredni zostały omówione podstawy metodologiczne przyszłej analizy przekładowej literatury postmodernistycznej, m.in. postmodernistyczna koncepcja literatury stworzona przez Deleuze’a i Guattariego, koncepcja tekstu *jouissance* i *plaisir* Barthesa, koncepcja wielogłosowości Bachtina. Zostały też zasygnalizowane główne cele przyszłej analizy: ujawnienie ogólnych tendencji w ramach powieści postmodernistycznej i możliwych determinant dzieła Pynchona (s.73). Na uznanie zasługuje podejście doktoranta do konstrukcji narzędzi badawczych oraz opis całej procedury ich tworzenia. Rozsądnie układa Pynchonowskie (możliwe) determinanty semantyczne (dominandy) w osiem grup (dominanta ontologiczna, sakralna, heterogłosji, entropii, „podwójnego kodowania”, dominanta „kreatywnej paranoi”, dominanta encyklopedyczna, dominanta Lacanowska) i opisuje je; w ostrożny i wyważony sposób zauważa, iż powyższa klasyfikacja ma charakter otwarty, jak otwartym na różne interpretacje jest heterogeniczne dzieło wielkiego postmodernisty amerykańskiego. Jak na rozdział teoretyczny, brakuje jednak precyzyjnego własnego określenia, czym jest determinanta/dominanta. Dotychczasowe koncepcje „miejsc nieokreślonych” (Ingardena i Jakobsona) Autor twórczo poszerza o trzecią, „indeterminacy of ambiguitative strategies”/”nieokreśloność niejasnych strategii, skierowanych na zakłócenie kodów literackich i wszystkich *znajomych* sensotwórczych

znaczeń” (95), tak charakterystycznych dla literatury postmodernistycznej. Na potrzeby własnych badań adaptuje postmodernistyczną koncepcję rizomatyki (tekstualne kłącza Deleuze’a i Guattari); miarą odtworzenia rizomatyki tekstu zostaje uznana entropia, której odtworzeniu sprzyja *forenizacja*. „Energetyczna” interpretacja Deleuze’a, wzmocniona przez myśl nomadyczną, jest ściśle otwarta i nie podlega żadnym, nawet potencjalnym apriorycznym ograniczeniom i wyznacznikom. Taka postawa jak najbardziej odpowiada fundamentom metodologicznym przekładowego aparatu badawczego magistra Barcińskiego. Dokładnie omówione w 2.5.3 części rozdziału zostało samo zjawisko *forenizacji* przeciwstawiane *domestykacji*, a też *entropia* w opozycji do *homeostazy*. Tu też zostały sformułowane 13 przesłanek analizy literatury postmodernistycznej (110-112).

Trzeci rozdział rozprawy stanowi praktyczną realizację przedstawionych w poprzednim rozdziale założeń teoretycznych na przykładzie powieści Pynchona. Z racji takiego zamiaru zachowuje pewną symetrię wobec rozdziału drugiego. Po kolei, stopniowo, według przedstawionych wyżej dominant przekładowych doktorant bada rizomatyki – jak to sam określa w streszczeniu – „uznane za kluczowe w procesie tworzenia sensu w utworach Pynchona” (313). Do ośmiu dominant rizomatycznych opisanych w poprzednim rozdziale dodaje: narracyjną, intertekstualną, socjolingwistyczną (slang, neologizm), ikoniczną, religijną, dominanty gier językowych, styku i filmu. Bierze również pod uwagę pomniejsze rizomatyki, np. kalwinizm, kabała. Najdokładniej i najtrafniej zostały, moim zdaniem, przeanalizowane rizomatyki związane z dominantą narracyjną i religijną. Dodatkowe wprowadzenie mniejszej jednostki, kalwinizmu, w ostatniej pomogło Autorowi dostrzec charakterystyczne, specyficzne znaczenia kluczowych pozycji oryginału i zauważyć ich nieobecność w tekście docelowym (porównywałam te polskie fragmenty z rosyjskim przekładem – jeszcze bardziej w rosyjskim brakuje autentycznego protestantyzmu, na przykład, „Preterite”/ „odtrącony” i pochodzące od tego rzeczownika przymiotniki (autor dysertacji akcentuje protestancką intertekstualność znaczenia 243) zostały przetłumaczone przez A. Gryzunową i M. Niemcowa (2012 r.) jak *недоходяга, недоходяжьи* [ktoś, kto jest bliski to goner, prick/upadły, przepadły, półgłupek, idiota]; za to: slang, przekleństwa związane z narzędziami płciowymi, dyskurs naukowy - rosyjski tekst trafniej oddaje). Pragnę podkreślić, że doktorant ma dobre wyczucie języka, które, będąc wzmocnione wiedzą teoretyczną i spostrzegawczością naukową, daje dobre wyniki. Wnikliwa analiza praktyczna rizomatyk wykazała, jak słusznie reasumuje doktorant, „iż w żadnej z nich stopień

defamiliarizacji nie został odtworzony na poziomie oryginalnego tekstu” (314). Zazwyczaj Autor rozprawy przy pomocy skrupulatnej, bezstronnej analizy ocenia przekład, nie podając swej własnej propozycji realizacji przekładowej. Oczywiście można by dyskutować nad poszczególnymi interpretacjami. Podaję tylko kilka przykładów. 1) Doktorant trafnie zauważył braki w rizomatyce tekstu docelowego na poziomie ikonizacji i neologizmu w paragrafie 129: „disarm, de-penis and dismantle the Man”/ „rozbrojenie, roz-członkowanie i zdemontowanie Człowieka” (s.206), lecz, wydaje się, że w kontekście żołnierskiej męskości (a właśnie taki jest kontekst) Man bardziej jest Mężczyzną niż Człowiekiem. 2) W paragrafie 1 (s. 116), badając rizomatykę encyklopedyczną, skupia się na „feminine zoot-suit effect”/ „kobięcy efekt zoot-suit”, nie zauważając „uciętej” wiedzy polskiego tłumacza z leksyki powojkowego ubrania: „green overseas caps”, zielone pilotki, zostały przetłumaczone jak „zielone egzotyczne czapeczki”.

We wnioskach krótko i sensownie zostały omówione wyniki badań. Polskojęzyczne streszczenie miałoby być szersze (liczy tylko 5 stron).

Nie bez znaczenia są walory pozamerytoryczne, czyli sposób prezentacji treści: logiczne prowadzenie wywodu, przejścia do kolejnych wątków, podsumowania, a także jasne przedstawianie często złożonych i dość skomplikowanych kwestii z zakresu postmodernizmu. Postawiony na wstępie cel badań: teoretyczno-praktyczny został osiągnięty. Jak zwykle bywa, praca nasuwa też pewne uwagi i pytania.

1). Do tłumaczenia *Gravity's Rainbow* zabierał się już kiedyś Piotr Siemion i fragmenty przez siebie przetłumaczone zamieścił w "bruLionie" w 1992 roku. Czy autor niniejszej rozprawy zestawiał je z analizowanymi przekładami Sudoła?

2). Materiałem dla analizy przekładu tekstów postmodernistycznych doktorantowi służy *49 idzie pod młotek* (w dosłownym tłumaczeniu „Wykrzykiwanie lotu 49”), powieść o wątpliwym statusie postmodernistycznym, często przez krytyków anglosaskich kwalifikowana jak powieść modernistyczna (zob. Brian McHale). Jak Pan argumentuje taką swoją selekcję?

3). W jakim stopniu i jak posłużyły Panu w klasyfikacji rizomatycznych dominant powieści Pynchona notowane w bliografii: praca *Thomas Pynchon and the Postmodern Mythology of the Underworld* uważana za jedną z poważniejszych interpretacji graficznych *Tęczy* oraz *A Gravity's Rainbow Companion*?

Rozprawa napisana jest na ogół poprawnym i zrozumiałym językiem. Jednak ponieważ warstwa językowa i o wiele częściej błędy redaktorskie wymagają korekty. Liczne błędy literowe (np. literatury zamiast literature 68, rhizomatic zamiast rizomatic 93, ad zamiast as 233, Pychon, Prynchon zamiast Pynchon 83,231; famililiiarized 95, feather sap zamiast leather sap 178 etc.), gramatyczne (translators makes 94, he shift zamiast he shifts 56 i in.), stylistyczne (niepotrzebne powtórzenia 47, 55, urwane fragmenty zdania (144). Zdarzają się w pracy nieścisłości, niezgodności podanych w dysertacji stron cytowanego materiału z *Tęczy...* (121, 238), błędna numeracja rysunków (87), niepoprawne napisanie nazwiska i imion (zamiast Bedřich Smetana [znany czeski kompozytor, założyciel czeskiej muzyki] trzy razy błędnie Bedfich 255-256; zamiast Iwan Pietrowicz Pawłow Iwan Pitrewicz Pawłow 147, zamiast Müller-Hochleben Muller-Hochleben 196); wymagają też ujednoczenia różne wersje napisania czeskich nazwisk Levý, Popovič (czeska i angielska) we własnej narracji autora, na jednej i tejże stronie. Większość błędów i usterek odnotowałam podkreśleniami w tekście i uwagami na marginesach w przekazanym mi do recenzji egzemplarzu rozprawy. Wszystkie te niedociągnięcia każą mi zobowiązać Autora, by przed upublicznieniem pracy lub jej fragmentów, uważnie je poprawił. Niepotrzebne są nieścisłości na stronie tytułowej dysertacji. Czyżby doktorant nie wie, jaki ma status naukowy i jakie jest oficjalne nazwisko jego promotora? Z resztą żadnego razu nie używa i oficjalnego nazwiska badanego pisarza.

Konkluzja. Przedstawiona do recenzji interdyscyplinarna rozprawa doktorska prezentuje dobry poziom merytoryczny. Autor przedstawił szeroki materiał, wnikliwie przeanalizowany w oparciu o dostępną wiedzę z teorii przekładu. Na uznanie zasługuje zgromadzona bibliografia (głównie w języku angielskim), a sposób cytowania źródeł świadczy o rzetelności i uczciwości intelektualnej Autora (wszędzie znajdują się odwołania do konkretnych stron).

Krzysztof Varga relacjonuje: „Całość "Tęczy grawitacji" przełożył (...) gracko młody tłumacz Robert Sudół. Należy mu się za to bałwochwalczy pokłon - przeczytać "Tęczę grawitacji" to jest wyzwanie! Ale na dodatek przetłumaczyć? To już trzeba być Svenem Hannawaldem". Nie mniej trudną sprawą było dokonać analizy tego przekładu (zrecenzować też).

Uwagi krytyczne wyrażone w recenzji nie wpływają na pozytywną ocenę. Autor doktoratu umiejętnie i z zaangażowaniem opisał nowe, bardzo skomplikowane i niejednoznaczne zjawisko w teorii i praktyce przekładu. Stwierdzam, że przedstawiona rozprawa Łukasza Barcińskiego

spełnia warunki stawiane pracom doktorskim i zgłaszam wniosek o dopuszczenie mgra Łukasza Barcińskiego do kolejnych faz przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Oksana Weretiuk